

**19 YY. VE 20 YY. BAŞLARINDA EGE ADALARI'NIN İDARİ YAPISI VE M. 1903
(H. 1321) TARİHLİ SÂLNÂME'YE GÖRE CEZÂYİR-İ BAHR-İ SEFÎD
VİLÂYETİ'NİN GENEL İDARİ BİRİMLERİ**

ÖZET

Kuruluşta bir kara devleti özelliğine sahip olan Osmanlı Devleti, Güney Marmara kıyılarında hüküm süren Karesioğulları'nı ilhak etmiş ve onların mütevazı donanmasını ele geçirerek denizcilikle tanışmıştır. Osmanlılarda denizcilikle ilgili politikaların üretilmeye başlanması bu süreçle ilgilidir. Denizlere yönelik en yoğun politikalar ise Fatih Sultan Mehmet devrine rastlamaktadır. Bu devirde Midilli, İmroz, Bozcaada ve Limni Osmanlı topraklarına katılmıştır. II. Bayezit döneminde yapılan bir deniz seferiyle 1499–1501 yılları arasında Venedik'e ait İnebahtı, Modon ve Koron alınmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın da Ege'nin kilidi konumunda olan Rodos Adası'nı fethetmesiyle denizlere yönelik politikada yeni bir idari teşkilatlanma gündeme gelmiştir. Bu idari teşkilatlanma, ilk olarak “Kapudan Paşa Eyâleti” daha sonrada “Cezâyir-i Bahr-i Sefid” adını almıştır.

Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilâyetini oluşturan Ege Adaları'nı çalışma konusu olarak ele almamıza neden olan temel sebep şudur: Ege Adaları'nın bazıları tarihi ve hukuki aidiyet problemi ile karşı karşıya olması ve Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan arasında hâlâ önemli bir siyasi sorun teşkil etmesi. Sorunun tarafları, genelde haklılık tezlerini tarihi sürecin açıklanmasında aramaktadırlar. Ancak ne yazık ki memleketimizde son zamanlarda bir artış gözlemlenmekle birlikte Ege Adaları konusunda henüz istenen ölçüde bilimsel çalışmanın yapılmamış olması dikkat çekicidir. Bu boşluğu gidermek amacıyla makalemizi kaleme alınmış bulunmaktayız.

Makalenin giriş kısmında Ege Denizi'nin coğrafi konumu, kısaca Türklerin adalarla ilgisinin ne zaman başladığı ve vilâyetin sınırları belirtilmiştir. Birinci bölümde adaların, fethinden XIX. Yüzyıla kadar olan idari yapısı, ikinci bölümde de XIX. Yüzyılda idari yapısında meydana gelen değişiklikler ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde adalarda kurduğu idari yapı ve birimlerin daha doğru anlaşılabilmesi açısından vilâyetin son sâlnâmesi olma özeliğine sahip M. 1903 (H. 1321) tarihli Cezâyir-i Bahr-i Sefid Sâlnâmesi dikkate alınarak vilâyetin genel idari birimleri hakkında bilgiler verilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Sâlnâme, Osmanlı Devleti, Vilâyet, Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti, Ege Adaları.

ABSTRACT

Initially, the Ottoman Empire was founded as a landlocked state but then, she invaded Karesioğulları which reigned through Marmara Sea and captured their modest navy. Thus the Ottoman Empire was acquainted with maritime. After this event, the Ottoman Empire started to produce politics about seas. An Intensive policy for the seas started with the era of Fatih Sultan Mehmet. In this era, Midilli, İmroz, Bozcaada and Limni were annexed to the Ottoman Empire. Following a marine expedition taken during the period of Beyazid II between 1499–1501, İnebahtı, Modon and Koron belonging to Venice were also annexed to the Ottoman Empire. Later, Suleyman the Magnificent conquered Rodos Island which is the heart of the Aegen Sea, this policy about the seas brought about a new administrative organization. This administrative organization was first named “Kapudan Paşa Eyâleti”, and then the name was changed to be “Cezâyir-i Bahr-i Sefid”.

There are some factors which enable us to determine as a subject of study about the Aegen Islands constituting the province of Cezâyir-i Bahr-i Sefid. Some of the Aegean Islands are faced with the problem of the historical and legal sense of belonging. For that reason the situation of both the small and large islands on Aegen Sea still constitutes an important political issue between Turkey and Greece. Both Parties usually seek their justification in explaining the historical process. However, sufficient scientific studies have not been done yet about the Aegen Islands, though an increase has been observed recently. We have handled this article in order to contribute to fill this gap.

In the introduction part of the article, the geographical location of the Aegean Sea and the boundaries of the province, and the time when the Turks began to show an interest about the island are stated shortly. In the first part, from the conquest of the islands to the administrative structure of XIX Century are handled, and in the second part, the changes occurring in the structure of administration in XIX Century are dealt with. In the third part, in order to understand more accurately the Ottoman Empire’s establishing administrative structures and units in the islands in its last period, information is given about the general administrative units, considering the last year-book dated CE 1903 (H. 1321) Cezâyir-i Bahr-i Sefid Year-Book.

Key Words: Sâlnâme (yearbook), Province, Ottoman State, Cezâyir-i Bahri Sefîd, Aegean Islands

GİRİŞ

Ege Denizi 660 km.'yi bulan uzunluğu, kuzeyde 270 km, güneyde de, 400 km. olan genişliği ile Akdeniz'in Batı Anadolu ve Balkan Yarımadası'na sokulan bölümü olup¹ Doğu Akdeniz'in bazı farklar ile birbirinden ayrılan beş havzasından biridir.² Ege adının anlamı hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte Antik Yunan mitolojisindeki Attika kralı Aigeus'tan türediği ileri sürülmektedir.³ Ege Denizi'ne çeşitli yüz ölçümlere sahip irili ufaklı binlerce adayı barındırmasından dolayı Archipel (takım adalar) ya da Adalar Denizi de denmiştir.⁴ Osmanlıların ise Ege Denizi'ne "Bahr-i Sefîd (Akdeniz)" demeyi tercih ettiğini hatta burada kurduğu vilâyete de Cezâyir-i Bahri Sefîd adını verdiğini görmekteyiz.

Ege Denizi'ne serpilmiş irili ufaklı adalar tarih boyunca birçok devletin ve imparatorluğun egemenliğine girmiştir. Bunlar, Atina Prenslığı, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Venedik Cumhuriyeti ve Osmanlı Devleti'dir. Türklerin Ege Adaları ile ilgilenmeleri 1071 yılında Malazgirt Meydan Muharebesi zaferinin hemen sonrasına rastlar. Türkler kısa sürede Ege ve Akdeniz sahillerine ulaşmayı başardılar ve denizlerle alakalı politikalar takip etmeye başladılar. Osmanlılar ise, Anadolu'nun tamamında siyasi birliklerini kurmalarından önce Ege Adalarıyla ilgilenerek Anadolu kıyılarına yakın olan adaların fethini gerçekleştirmişlerdir. Sistemli bir fetih hareketine girişen Osmanlılar, XVI. yüzyılda hemen hemen tüm Ege Adaları'nın fethini tamamlamışlardır.

Cezâyir-i Bahri Sefîd eyâleti kurulduğunda oldukça geniş bir idari yapılanması vardı. Çünkü bu eyâlet hem Kuzey Afrika'yı hem de Ege Adaları'nın idaresini içine alıyordu. Daha sonrasında ise eyâletin sınırlarının küçültüldüğünü, Kuzey Afrika'nın eyâlet sınırlarından çıkarıldığını ve eyâletin sadece Ege Adaları'nı kapsadığını görmekteyiz. Eyâletin ilk merkezi Gelibolu olmuştur. Zaman zaman eyâletin merkezi değişmekle birlikte Gelibolu, XIX. yüzyıla kadar bu özelliğini korumuştur. Tanzimat'ın ilanından sonra eyâletin idari yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır.

¹ "Akdeniz" *Temel Britannica Ansiklopedisi*, c. 1, s. 62.

² Sami Doğru, *Uluslararası Hukukta Kıta Sahanlığı ve Ege Denizi Kıta Sahanlığı Uyuşmazlığı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 62.

³ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1972, s. 21.

⁴ Yaşar Aksoy, *Ege Kültürü*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi Yayınları, 1999, s. 72.

Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra bazı adalara iskan amaçlı Anadolu'dan göçler yaptırılmıştır. Adalara yerleştirilen Türklere toprak verilmiş ve askerlikten, vergiden muaf tutulmak gibi birtakım sosyal ve mali imkânlar tanınmıştır. Ayrıca adalarda yaşayan gayrimüslim halkın din ve vicdan özgürlüğü güvence altına alınarak Osmanlı istimâlet politikası uygulanmıştır. Dört yüz yılı aşan Osmanlı idaresinin hoşgörüsü altında imparatorluğun pek çok yerinde olduğu gibi adalarda da gayrimüslimler ve Müslümanlar barış içerisinde yaşamışlardır.

1. ADALARIN, FETHİNDEN XIX. YÜZYILA KADAR OLAN İDARİ YAPISI

“Osmanlı Devleti’nde taşra idaresi, en küçük birim köy (karye) olmak üzere, nahiye, kaza, sancak (liva) ve eyâlet şeklinde teşkilatlanmıştı. Köylerin birleşmesiyle nahiye, nahiyelerin birleşmesiyle kazalar, kazaların birleşmesiyle sancaklar, sancakların birleşmesinden ise eyâletler meydana gelmektedir”.⁵ Eyâletlerin başında yönetici olarak beylerbeyi bulunmakta idi.⁶ Bu durumda Osmanlı Devleti’nin idari taksimat bakımından en büyük bölümünün eyâletler olduğunu söyleyebiliriz.

Osmanlı Devleti’nin XVI. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa kıtasındaki eyâletleri Budin, Temeşvar ve Rumeli’dir. Asya kıtasındaki eyâletleri ise Anadolu, Karaman (Konya), Eyâlet-i Rum (merkezi Sivas), Erzurum, Zülkadriye (Maraş), Van, Diyarbakır, Bağdat, Yemen, Şam ve Halep’tir. Afrika kıtasında ise Mısır, Habeş, Trablusgarb, Cezâyir eyâletleri olup ayrıca Kaptan Paşa ya da sonra kullanılan ismi ile Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyâleti vardı.⁷ “Ege adaları ile sahil sancaklarından meydana gelen Kaptan Paşa Eyâleti, Osmanlı Devleti’nin denizciliği ilgilendiren politikalarının yönlendirilmesinde ve uygulanmasında önemli görevler ifa etmiştir.”⁸

Merkezi Gelibolu olan Kapudan Paşa’nın ilk sancak beyi de Yıldırım Bayezit’in tersane ve donanmayı kurmakla görevlendirdiği Saruca Paşa’dır(1390).⁹ Osmanlı Devleti’nin

⁵ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. 83.

⁶ Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 1 İstanbul: MEB Yayınları, 1993, s. 577.

⁷ Ayhan Afşin Ünal, “XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Cezâyir- i Bahr-i Sefid (Akdeniz-Ege Adaları Ya Da Kaptan Paşa Eyaleti)” *Türkler*, c. 9, s. 614.

⁸ *Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları’nın Yönetimi*, ed. Cevdet Küçük, Ankara: SAEMK Yayınları, 2002, s. 22.

⁹ İdris Bostan, “Kapudan Paşa”, *TDVİA*, c. 24, s. 354.

Yıldırım Bayezıt'tan itibaren Ege Denizine açılarak adaları ele geçirmeye başlaması beraberinde bazı idari problemler de getirmeye başlamıştı. Çünkü Limni, Midilli, Eğriboz gibi yüz ölçümü büyük adaların alınmasından sonra Rodos ve İstanköy'ün fethedilmesiyle Osmanlı Devleti'nin egemenlik alanı bir hayli genişlemiştir. O zamana kadar Gelibolu sancak beyi veya derya beyleri tarafından idare edilen donanmanın başına Barbaros Hayrettin Paşa'nın getirilmesinden sonra yeni bir idari düzenleme yapılarak Cezâyir Beylerbeyliği kuruldu.¹⁰ Bu beylerbeyliği hem Ege Adaları'nı hem de Kuzey Afrika'nın idaresini içine alıyordu. Bu eyâletin merkezi önce Rodos iken daha sonra Gelibolu olarak belirlendi.¹¹ Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının ilk zamanlarında eyâletin sancakları şöyle sıralanıyordu: Eyâlet merkezi Gelibolu sancağı, Eğriboz, İnebahtı, Karlılı, Midilli ve Rodos. II. Selim döneminde ise eyâletin sancakları arasına Cezâyir-i Mağrip'in ve Sakız'ın da katıldığı görülmektedir.¹²

Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyâleti'nin sınırlarının zaman zaman değiştiği görülmektedir. XVII. yüzyılın ilk yarısında Cezâyir-i Bahr-i Sefîd eyâleti Gelibolu, Eğriboz, İnebahtı, Karlılı, Mezistre, Kocaeli, Biga, Sığla, Rodos, Sakız, Nakşa ve Mehdiye'den meydana gelmektedir. XVII. yüzyılın ortalarında ise eyâletin sınırlarının bir hayli genişletildiği görülmektedir. "Mora, Andre, Para, Limni, Midilli, İskenderiye, Dimyat, Süveys Kaptanlığı, Kestel, Anabolu, Kavala, Tuzla, Limasol gibi merkezler eyâlete dâhil edilmiştir".¹³ Eyâletin idari yapısındaki değişikliklerden biri de Kıbrıs'ın 1670 yılında Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti'ne katılmasıdır. Kıbrıs'ın fethinden bu zamana kadar adayı iki tuğlu beylerbeyleri yönetiyordu. Yeni düzenleme ile adayı kaptan-ı derya adına onun tayin ettiği bir mütesellim yönetecekti. Ancak bu durumun adada otorite boşluğu doğurduğu düşünülerek 1703'te bu uygulamaya son verildi. Kıbrıs bağımsız bir eyâlet haline getirildi.¹⁴ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı döneminde eyâletin sınırlarında bazı değişikliklerin yapılmıştır. Mezistre ve Karlılı eyâlet sınırlarından çıkarılıp Mora'ya bağlandı.¹⁵ Bu tarihten sonra Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti'nin sınırlarında XIX. yüzyıla kadar önemli bir değişikliğin yapılmadığı görülmektedir.¹⁶

¹⁰ Mahmut Şakiroğlu, "Cezâyir- i Bahr-i Sefîd", *TA*, c. 7, s. 500.

¹¹ Ünal, a.g.e.

¹² İdris Bostan, "Kapudan Paşa", *TDVİA*, c. 24, s. 354.

¹³ *Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, ed. Cevdet Küçük, Ankara: SAEMK Yayınları, 2002, s. 27.

¹⁴ Kemal Çiçek, "Kıbrıs", *TDVİA*, c. 25, s. 375.

¹⁵ *Türk Hakimiyyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi* s. 29.

¹⁶ Şengül Ayoğuz, "Cezâyir- i Bahr-i Sefîd Vilâyeti"(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1989), s. 27.

2. XIX. YÜZYILDA CEZÂYİR-İ BAHR-İ SEFİD VİLÂYETİNİN İDARİ YAPISI

“Sultan II. Mahmut ayanların desteğiyle tahta çıktığında Osmanlı İmparatorluğu Avrupa’da bütün Balkanlar, Asya’da Anadolu ve bütün Orta Doğu’yu ve Kuzey Afrika’yı içerisine alan büyük ve dağınık bir coğrafyaya yayılmış bulunuyordu.”¹⁷ II. Mahmut’a göre üç kıtaya yayılmış bu İmparatorluğu Batı karşısında ayakta tutmanın yolu, idari yapıyı olabildiğince merkezileştirmektir. Gittikçe büyüyen Mısır sorunu, Tepedelenli Ali Paşa’nın isyanı, azınlık isyanları ve XVIII. yüzyılda ortaya çıkan ve Sened-i İttifak’la daha da güçlenen ayanların durumu, II. Mahmut’un bu tespitinde ne kadar haklı olduğunu göstermekteydi. Bundan dolayı vakit kaybetmeden merkezileşmeye yönelik reformlar yapılmalıydı.

Reformların yapılabilmesi için iki muhalefet odağının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunlar yeniçeriler ve ayanlardır. Sultan II. Mahmut seleflerinin hatalarından dersler çıkardı. Yeniliklere engel yeniçeri ocağını kaldırmak için uygun ortam hazırlamaya çalıştı. Saltanatın ilk on beş yılını bir güç tabanı oluşturmak için harcadı.¹⁸ Öte yandan iyice güçlenmiş olan ayanların kimi zaman kanlı kimi zaman da barışçı yollarla etkisiz hale getirmeyi başardı.¹⁹ 1826 yılında Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması sonucu en önemli muhalefet odağı ortadan kalktı. Osmanlı tarihine Vaka-yı Hayriye olarak geçen bu olay, Osmanlı İmparatorluğu’nda modern reformun asıl başlangıcını oluşturdu.²⁰

Merkezileşmeye yönelik reformların taşraya yansımaları ilk olarak valilik konusunda oldu. Amaç, vilâyetlerin başkente bağlılığını arttırmak ve kuvvetli bir merkezileşme sağlamaktır. Bu yüzden valilere maaş bağlandı. Devlet, valileri ücretli birer memur haline getirdi.²¹ Vilâyet yönetimi merkeziyetçi esaslara göre düzenlendi ve yatay bir hiyerarşiye bağlandı. Önceleri eyâlet denen birimin adı vilâyete çevrildi. Taşra yönetimindeki bu değişiklikler, tüm vilâyetler de uygulandığı gibi Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti’nde de uygulandı.²²

¹⁷ Mehmet Seyittanlioğlu, “Yenileşme Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilatı” *Türkler*, c. 13, s. 489.

¹⁸ Bekir Parlak, “Osmanlı Modernleşmesinde (1789–1839) Yönetimsel Reformların Merkez-Taşra Ekseninde Değerlendirilmesi”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı 31(Kasım 2006 – Ocak 2007), s. 130.

¹⁹ Seyittanlioğlu, a.g.e., s. 492.

²⁰ Stanford J. Shaw, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri”, *Türkler*, c. 12, s. 623.

²¹ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt I, Ankara: TTK Yayınları, s. 155.

²² İlber Ortaylı, “Tanzimat Devrinde İdari Yapı”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, cilt 1, s. 284.

Gelibolu, XIX. yüzyıla kadar vilâyetin merkezi olma özelliğini korumuştur. Ancak 1849 yılında gerçekleştirilen idari uygulamalar sonrası vilâyet yeni baştan şekillenecektir. Son düzenleme gereği resmen Cezâyir-i Bahr-i Sefîd adıyla yeni bir yönetim tarzı kondu. Merkez olarak Rodos Adası belirlendi. Vilâyetin diğer sancaklarını Sakız, Midilli, Limni, Bozcaada ve Kıbrıs oluşturmaktaydı.²³ Vilâyetin ilk valiliğine de Musa Saffeti Paşa atandı.²⁴ Musa Saffeti Paşa (1807–1864), maliye nazırlığı, evkaf nazırlığı, ticaret nazırlığı ve Meclis-i Vâlâ reisliği de yapmış önemli bir devlet adamıdır.²⁵ Vilâyetteki valiliği yaklaşık sekiz ay kadar sürmüştür.²⁶

Eyâletin yüzyıllardır merkezi olan Gelibolu, bu son yapılanmada eyâletin sınırları dışında bırakılmıştır. Gelibolu, Edirne vilâyetine bağlı Keşan, Şarköy, Mürefte ve Eceabat kazalarından oluşan bir sancak haline getirildi²⁷.

2.1. 1852 Fermanı

28 Kasım 1852 de Osmanlı vilâyet idaresini yeniden düzenleyen bir ferman çıkartıldı. Bab-ı Âli'ye bağlı bir memur konumuna getirilen valilere, eski hak ve yetkilerinin bazılarının geri verilmesi uygun görüldü. “*Her vilâyette halkın güvenliğini bozan karışıklıklar sırasında hükümetin otoritesini Tanzimat'ın koyduğu temel hükümlere harfiyen uymak şartıyla artırmak ve kuvvetlendirmek en acil ve en önemli bir tedbirdir*” denilmekteydi. 1852 fermanı ile muhassıllar, mal müdürleri, kaza ve nahiye meclisleri üyeleri, zabita ve reisler, valilerin idaresine verildi. Valiler bu memurların yaptıklarından ve hareketlerinden mesul oldukları için onları görevlerinden alabilirlerdi. Bu durum, II. Mahmut'un oluşturmaya çalıştığı merkeziyetçi anlayıştan kısmen vazgeçildiğini göstermektedir.²⁸

Bu yeni idari yapıda ülke sancaklara, sancaklar da kazalara bölünmekte idi. Bir vilâyete bağlı olmayıp doğrudan merkeze bağlı müstakil sancakların idaresi mutasarrıflara bırakıldı, eyâlete bağlı sancakların yönetimi kaymakamlara kazaların yönetimi ise müdürlere verildi.²⁹ Valilik görevini ise, eyâlet valiliğine ikinci kez atanan Musa Saffeti Paşa yerine

²³ *Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, s. 98–99.

²⁴ Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Ricalî (1839–1922)*, İstanbul: İsis Yayınları, 1999, s. 28.

²⁵ Orhan Bayrak, *Resimli Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 1999, s. 305.

²⁶ Kunalalp, a.g.e., s. 28

²⁷ Feridun Emecen, “Gelibolu”, *TDVİA*, cilt 14, s. 5.

²⁸ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, çev. Ali Reşad, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999, s. 107.

²⁹ Mümtaz Talat Yalman, *Osmanlı Devletinin Mahalli İdaresinde Avrupalılaştırma Hakkında Bir Kalem Tecrübesi*, İstanbul, 1940, naklen Ayoğuz, a.g.t., s. 30

getirmektedir. Aynı yıl Musa Saffeti Paşa görevinden istifa etti.³⁰ Valiliğe tecrübeli devlet adamı Tepedelenizâde İsmail Rami Paşa atandı. Paşa, yaklaşık üç yıl eyâlet valiliği görevini yerine getirdi.³¹ M. 1856 (H. 1273) devlet sâlnâmesine göre Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti, merkez Rodos olmak üzere Bozcaada, Limni, Midilli, İstanköy, Sisam, Sakız ve Kıbrıs sancaklarından oluşmaktadır. Ancak müstakil bir sancak olan Kıbrıs Ada'sı bir mutasarrıf tarafından yönetilmekteydi.³²

2.2. 1864 ve 1867 Vilâyet Nizamnameleri

Osmanlı Devleti, 1864 yılında vilâyet idaresinde yeni düzenlemelere gitti. Yeni bir vilâyet düzenlemesinin yapılmasının nedeni Kırım Savaşı'ndan sonra (1853- 1856) ilan edilen Islahat Fermanı'nın hemen akabinde imparatorlukta meydana gelen bazı gelişmelerdir. Tanzimat Fermanı'yla uygulanmak istenen ana ilkeleri içeren bu fermanın yürürlüğe girmesi imparatorlukta bazı bölgelerde huzursuzluğa sebep oldu.³³ İşte bu durum, Osmanlı devlet adamlarını tüm imparatorluğu kapsayan yeni bir ıslahat yapmaya itti. Sadrazam Fuad Paşa ve Hariciye Nazırı Ali Paşa'nın girişimleri ile 8 Kasım 1864'te yürürlüğe giren Vilâyet Nizamnamesi hazırlandı.³⁴ Yeni nizamname ile her vilâyet kendine bağlı bir sancağa, her sancak kazalara, her kaza da karyelere ve kırsal köy grupları olan nahiyelere bölünmekte idi.³⁵ Bu mülkî düzenleme ilk olarak Mithat Paşa'nın vali olarak tayin edildiği Niş, Silistre ve Vidin sancaklarından oluşan Tuna vilâyetinde uygulandı. Başarılı olunması üzerine imparatorluğun diğer vilâyetlerinde de uygulanmaya başlandı.³⁶

1867 yılında Ali Paşa'nın sadrazamlığında ise yeni bir nizamname hazırlandı ve bu hazırlanan nizamname aşağı yukarı temelde 1864 Nizamnamesinin aynı idi.³⁷ 1864 Vilâyet

³⁰ *Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, s. 102.

³¹ Kunalp, a.g.e., s. 28.

³² *Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, s. 103.

³³ *Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, s. 111; Ferman, Müslümanlar tarafından hoş karşılanmadı. Müslüman halk Hıristiyanların kendilerine eşit duruma getirilmelerinden rahatsız oldu. Hatta Tanzimat'ı hazırlayan Mustafa Reşit Paşa'nın bile tepkisine neden oldu. Ona göre Müslüman Hıristiyan eşitliği böyle birden bire değil, tedricen gerçekleştirilmeliydi. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1789–1914)*, Ankara: TTK Yayınları, 1999, s. 259; Fermanın uygulanmaya koyulmasıyla birlikte imparatorluğun çeşitli yerlerinde olaylar meydana geldi. Maraş, Halep, Şam, Cidde ve Lübnan gibi yerlerde Müslümanlar ile Müslüman olmayanlar arasında çatışmalar başladı ve bazı Avrupalı görevliler öldürüldü. Osmanlı'nın iç işlerine yeniliklerin yeterince uygulanmadığı gerekçesi ile durmadan müdahale eden Avrupa bu olaylar üzerine sert tedbirler almaya başladı Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu I, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2001, s. 124..*

³⁴ *Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, s. 111.

³⁵ Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856–1876)*, çev. Osman Akınbay İstanbul: Agora Yayınları, 2005, s. 153.

³⁶ Bekir Parlak, "Osmanlı Devleti'nin Son Yüzylında Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal -Yasal Gelişmeler ve Cumhuriyete Yansımalar. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı 11(Kasım 2001 – Ocak 2002). s. 39.

³⁷ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt III, Ankara: TTK Yayınları, s. 156.

Nizamnamesi ile şeklen bazı değişikliklere uğrayan Bahr-i Sefid Vilâyeti asıl değişikliği 1867 Nizamnamesinde yaşadı. Biga sancağının merkezi Kal'ay-ı Sultaniye (Çanakkale) vilâyetin yeni merkezi olarak belirlenmiştir.³⁸ Eyâletin valiliğine Tanzimat'ın önemli isimlerinden Kayserili Ahmet Paşa getirilmiştir (Haziran 1867).³⁹ Biga merkezli Cezâyir-i Bahr-i Sefid'inin diğer sancaklarını Rodos, Sakız ve Midilli oluşturmaktadır. Kıbrıs Adası ilk düzenlemede vilâyetin sınırları dışında kalmıştır. 9 Şubat 1868 tarihinde Kıbrıs tekrar vilâyetin sınırlarına katılmıştır.⁴⁰ Vilâyetin ilk sâlnâmesi olma özelliğine sahip olan M. 1270/1271 (H. 1287) tarihli Cezâyir-i Bahr-i Sefid Sâlnâmesi'ne göre vilâyetin altı sancağı ve bu sancaklara bağlı on yedi kazası mevcuttur.⁴¹

Tablo II: M. 1870 (H. 1287) tarihli Cezâyir-i Bahr-i Sefid Sâlnâmesine Göre Vilâyetin Sancakları ve Kazaları

BİGA SANCAĞI	KIBRIS SANCAĞI
Vilâyetin merkezi Kale-I Sultaniye (Çanakkale)	Tuzla Kazası
Biga Kazası	Limasol Kazası
Lapseki Kazası	Magosa Kazası
Bozcaada Kazası	Baf Kazası
Limni Kazası	Girne Kazası
Ezine Kazası	
MİDİLLİ SANCAĞI	RODOS SANCAĞI
Molove Kazası	Meis Ceziresi
	Sömbeki Ceziresi
	Kaşot Ceziresi
İSTANKÖY SANCAĞI	SAKIZ SANCAĞI
Kalimnoz Ceziresi	İpsara Ceziresi

2.3. 1877 Değişiklikleri

23 Aralık 1876'da I. Meşrutiyet'in ilanı ile devlet anayasal düzene geçmiş oldu. Kanun-i Esasi adı verilen bu anayasa, Fransız anayasası esas alınarak hazırlandı.⁴² Yeni

³⁸ *Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, s. 112.

³⁹ Kunalp, a.g.e., s. 28.

⁴⁰ *Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, s. 112.

⁴¹ *Cezâyir-i Bahr-i Sefid Sâlnâmesi*, sene 1287.

⁴² Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu II, İstanbul: Yeditepe Yayınları*, 2002, s. 140.

anayasayla birlikte vilâyetlerin yeni baştan ele alınması gündeme geldi. Değişikliklerin Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti'ne yansması 1877 yılında vilâyet merkezinin Rodos'a nakledilmesiyle gerçekleşmiştir.⁴³ Yeni düzenlemeyle Vilâyet merkezi Rodos Sancağı, Midilli, Sakız, İstanköy ve Kıbrıs sancaklarından oluşmaktadır. Vilâyette toplam 5 sancak 13 kaza ve 23 nahiye bulunmaktadır.⁴⁴

M. 1877/78 (H. 1293/96) Osmanlı-Rus savaşının kaybedilmesi Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti'nin sınırlarında değişikliğe neden oldu. Savaş sonunda yapılan Ayastefanos Antlaşması'nın yürürlüğe girmesini engellemek amacıyla vilâyetin sınırları içerisinde olan Kıbrıs Adası'nın yönetimi İngilizlere bırakıldı. İngilizler, Ayastefanos'a karşı çıkacaklarını ancak Kıbrıs'ın yönetiminin kendilerine bırakılmasının gerektiğini söylüyorlardı. Çünkü İngilizlere göre Osmanlı'nın Anadolu'daki topraklarının korunması ve Rusya'nın Akdeniz'e ya da İran Körfezine ilerlemesinin önlenmesi ancak Doğu Akdeniz'in stratejik adası Kıbrıs'ın yönetiminin kendilerine verilmesi ile mümkündü. 4 Haziran 1878'de padişah II. Abdülhamit, Kıbrıs sözleşmesini imzaladı ve Kıbrıs fiilen kaybedilmiş oldu.⁴⁵

M. 1903 (H. 1321) tarihli Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti Sâlnâmesi'ne göre vilâyet 4 sancak ve 12 kazadan meydana gelmektedir. Sancaklar, Rodos, Sakız, Midilli ve Limni'dir. Bu sınırlar vilâyetin kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte en dar sınırlara sahip olduğu dönemdir. Kaza sayısı bakımından en büyük sancağı Rodos oluşturmaktadır. Tablo 3'te de görüldüğü üzere Rodos sancağı 5 kazadan ibarettir. Sakız sancağı ise kendisine bağlı kaza sayısı bakımından ikinci büyüklüktedir. Sakız'a bağlı üç kaza vardır. Midilli ve Limni sancaklarına ikişer kaza bağlıdır. İdari taksimat bakımından en küçük bölüm olan nahiye sayısı vilâyette on dokuzdur. Bu nahiyelerin beşi Rodos sancağında, altısı Sakız sancağında, altısı Midilli sancağında, son ikisi de Limni sancağında bulunmaktadır.⁴⁶

Tablo III: M.1903 (H. 1321) Tarihli Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesine Göre Vilâyetin Sancakları ve Kazaları

RODOS SANCAĞI	SAKIZ SANCAĞI
Rodos (Vilâyet ve Sancak Merkezi)	Sakız (Sancak Merkezi)
- Lodoz Nahiyesi	- Kardemile Nahiyesi

⁴³ *Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, s. 124.

⁴⁴ *Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesi*, sene 1293.

⁴⁵ Kemal Karpat ve Robert W. Zens, "I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamit'in Saltanatı (1876–1909)", *Türkler*, cilt 12, s. 882.

⁴⁶ *Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesi*, sene 1321.

<ul style="list-style-type: none"> - Kastelloz Nahiyesi - Herekyet Nahiyesi <p>Sömbeki Kazası</p> <ul style="list-style-type: none"> - İlyaki Nahiyesi <p>Kaşot Kazası</p> <p>Kerpe Kazası</p> <p>İstanköy Kazası</p> <ul style="list-style-type: none"> - İncirli Nahiyesi <p>Meis Kazası</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Kalemata Nahiyesi - İpsara Nahiyesi - Voliso Nahiyesi <p>Leryoz Kazası</p> <ul style="list-style-type: none"> - Batnoz Nahiyesi <p>Kalimnoz Kazası</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ostropalya <p>Karyot Kazası</p>
MİDİLLİ SANCAĞI	LİMNİ SANCAĞI
<p>Midilli (Sancak Merkezi)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Yere Nahiyesi - Ayasu Nahiyesi - Yunda Nahiyesi <p>Pilmar Kazası</p> <ul style="list-style-type: none"> - Polhinit Nahiyesi <p>Molove Kazası</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kalonya Nahiyesi 	<p>Limni (Sancak Merkezi)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mondroz Nahiyesi - Bozbaba Nahiyesi <p>Bozcaada Kazası</p> <p>İmroz Kazası</p>

3. M. 1903 (H. 1321) TARİHLİ CEZÂYİR-İ BAHR-İ SEFİD SÂLNÂMESİNE GÖRE VİLÂYETİN GENEL İDARİ BİRİMLERİ

3.1. VİLÂYET ERKÂNI VE MEMURLAR

M. 1903 (H. 1321) tarihli sâlnâmede vilâyetin valisi vezir rütbesiyle Abidin Paşa'dır.⁴⁷ Abidin Paşa; Sivas, Selanik, Adana, Ankara valilikleri ve Hariciye nazırlığı yapmış değerli bir devlet adamıdır. 1893 yılında vilâyetin valiliğine atanmış olup 1906 yılına kadar da vilâyet valiliği görevini sürdürmüştür.⁴⁸ Vilâyetlerde büyük idari birimler olarak Merkez Naibi, Defterdarlık, Mektûbi-i Vilâyet ve Merkez Müftüsü ya da vaizi bulunmaktadır. Bu birimleri kısaca açıklamakta yarar vardır.

⁴⁷ *Cezâyir-i Bahr-i Sefid Sâlnâmesi*, sene 1321, s. 70.

⁴⁸ Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Ricali (1839-1922)*, İstanbul: İsis Yayınları, 1999, s. 54.

a) Merkez Naibliği: Naiblik, Şeri mahkemelerin hâkimlerine verilen unvandır.⁴⁹ Merkez naibliği bu hakimlerin görev yeridir. 1903 tarihli sâlnâmeye göre, vilâyetin naibi Mehmet Emin Efendi'dir. Dolayısıyla Mehmet Emin Efendi'nin vilâyette başhakim olarak görev aldığını söyleyebiliriz.⁵⁰

b) Defterdarlık: Vilâyetin mali işlerinden sorumlu olan dairedir. Bu dairenin başında defterdar bulunmaktadır. Bu kişi, aynı zamanda mali işlerden birinci dereceden sorumludur ve vilâyet idare meclisinin de üyesidir.⁵¹ 1903 yılında vilâyetin defterdarı olan Ömer Fevzi Efendi, hem bölgenin defterdarlık dairesini yönetiyor hem de vilâyetin mali işlerini takip ediyordu.⁵²

c) Mektûbi-i Vilâyet: Vilâyette diğer bir kurumda mektûbi-i vilâyet denilen dairedir. Vilâyete ait yazışmaları ve haberleşmeyi yapmakla görevlidir. Bu dairenin amirine mektupçu denir. Ayrıca mektupçu vilâyet idari meclisinin de tabi üyesidir.⁵³ 1903 yılında vilâyetin mektupçusu da Ahmet Bey'dir.⁵⁴

d) Müftü: En yüksek dini otorite olan müftü, adalarda Müslümanların din işlerinden baş sorumlu konumundadır. Müslüman vatandaşların dini mevzularını takip etmektedir. 1903 tarihli sâlnâmeye göre, vilâyetin müftüsü Ahmet Efendi'dir.⁵⁵

3.2. MECLİSLER

3.2.1. Meclis-i İdare-i Vilâyet

1871 Nizamnamesine göre Meclis-i İdare-i Vilâyetlerin görevi üç grupta toplanmaktadır:

- a) *Memurlar hakkında tahkikat.*
- b) *Vilâyet sınırları içindeki liva ve kaza idare meclisleri ile mahkemeler ve memurlar arasındaki uyuşmazlığın çözümü*
- c) *Halk ile hükümet arasındaki vergi toplanmasına dair problemler.*⁵⁶

⁴⁹ Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, İstanbul: M.E. B. Yayınları, 1993, s. 644.

⁵⁰ *Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesi*, sene 1321, s. 71.

⁵¹ Mübahat Kütükoğlu, "Defterdar", *TDVİA*, c. 9, s. 94.

⁵² *Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesi*, sene 1321, s. 72.

⁵³ Pakalın, a.g.e., s. 466.

⁵⁴ *Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesi*, sene 1321, s. 73.

⁵⁵ *Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesi*, sene 1321, s. 77.

Bu meclislerin hiçbir şekilde özel hukuka ve Şer'i mahkemelerin işlerine karışmaları mümkün değildi.⁵⁷ M. 1903 tarihli sâlnâmeye göre, Cezâyir-i Bahri Sefid Vilâyeti'nin idare meclisinin başkanlığını Vali Abidin Paşa yapmaktadır. Vilâyetin idare meclisinin üyeleri, "a'zâ-yı tabiiye (tabii üyeler)" ve "a'zâ-yı müntahabe (seçilmiş üyeler)" olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır. A'zâ-yı tabiiye, defterdar Ömer Fevzi Efendi, naib Mehmet Emin Efendi, vali yardımcısı Ahmet Edip Bey, vilâyet mektupçusu Ahmed Bey, Müftü Ahmed Bey, Metropolit Efendi ve Başhaham Mosani Franko'dan meydana gelmektedir. A'zâ-yı müntahabe ise, Ethem Efendi, Mahmut Efendi, Yani Vandikili Efendi ve İlya Efendi'den oluşmaktadır.⁵⁸ Görüldüğü gibi idare meclisinde, halkın seçtiği iki Müslüman ve iki Gayrimüslim üye bulunmaktadır. Bu durum, vilâyette Tanzimat'ın getirdiği ilkelerin uygulandığı ve yerel halkın da idareye katıldığını göstermektedir.

3.2.2. Maarif Meclisi

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda eğitime verilen önemin artmasıyla birçok yeni okul açıldı. Bu okulların açılmasıyla birlikte şehir merkezlerinde bina yapımı, öğretmen bulma ve benzeri eğitim sorunları gündeme geldi. Bunun üzerine 1864 vilâyet nizamnamesinin yayınlanmasından sonra vilâyet merkezlerinde "Maarif Meclisleri" kuruldu. Bu meclislerin başına da birer tane maarif müdürü görevlendirildi.

M. 1903 tarihli sâlnâmeye göre, Maarif Meclisi'nin müdürü Sami Bey'dir ve mecliste on üç aza ve bir kâtip yer almaktadır. Maarif Meclisi'nin üyeleri: Şevket Efendi, Sait Efendi, Fuat Efendi, Ali Efendi, Safi Efendi, Hüsni Efendi, Hüsni Efendi, Bugaz Efendi, Sava Efendi, Hafız Ali Efendi, İsmail Efendi, Halil Efendi ve Minnet Efendi'dir.⁵⁹

3.3. KOMİSYONLAR

3.3.1. Tahsilât Komisyonu

⁵⁶ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: T.T.K. Yayınları, 2000, s. 72.

⁵⁷ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: T.T.K. Yayınları, 1997, s. 256.

⁵⁸ *Cezâyir-i Bahr-i Sefid Sâlnâmesi*, sene 1321, s. 77.

⁵⁹ *Cezâyir-i Bahr-i Sefid Sâlnâmesi*, sene 1321, s. 91.

Tahsilât Komisyon'un görevi, "devletin alacaklarını düzenli bir şekilde tahsil edilmesini sağlamak, vilâyetin bütün gelirlerini bilmek, zimmet ve poliçe pusulaları ile bakaya defterlerini tesbit etmek, tahsilâta dair işleri takip etmek ve tahsilat kayıtlarını tutmak" olarak belirlenmiştir.⁶⁰ M. 1903 tarihli sâlnâmeye göre tahsilât komisyonu üç üyeden oluşmaktadır. Bunlar, vilâyetin defterdarı Ömer Fevzi Efendi, meclis-i idare-i vilâyet azasından Mehmet Efendi ve belediye azasından Behçet Efendi'dir.⁶¹

3.3.2. Tarik(Yol) ve Maâbir(Geçit) Komisyonu

Bu komisyonun görevi vilâyet sınırları içindeki yolların, köprülerin ve geçitlerin onarım, yapım ve bakımı için alınacak önlemleri, belirlemek ve tavsiyelerde bulunmaktır.⁶² Komisyon Vali Abidin Paşa başkanlığında, Vali Yardımcısı Ahmet Edip Bey, Ethem Efendi, Belediye Başkanı Hakkı Efendi, Nüfus Nâzırı Müslim Efendi, Ziraat Bankası Şube Memuru, Nâfia Mühendisi ve Kâtip Mehmet İzzet Efendi'den oluşmaktadır.⁶³

3.3.3. Muhacirun Komisyonu

Muhacir sorunu Osmanlı Devleti'nin sınırlarının daralmasıyla, sınırlar dışında kalan Müslüman ahalinin Osmanlı topraklarına göç etmesiyle başlayan bir sorundur. Komisyonun görevi muhacirlerin iâşesinin sağlanması ve yerleşecekleri uygun alanların bulunması, kısacası muhacirlerin tüm problemleri ile ilgilenmektir.⁶⁴ Rodos'a yapılan göçler, daha çok Girit Adasından gerçekleşmiştir. 1896 yılında Etnik-i Eteryâ'nın bir kolu olan Eptropi Cemiyeti görünüşte Hıristiyanlara daha fazla ayrıcalık ve reform istekleri ile kanlı bir isyan başlattı.⁶⁵ İsyandan kaçan ahalinin bir kısmı Rodos'ta şehirden 3-4 km doğu sahili üzerinde yolun kıyısına Sultan I. Abdülhamit tarafından inşa ettirilen evlere yerleştirilmişlerdir.⁶⁶

M. 1903 tarihli sâlnâmeye göre Muhacirun Komisyonu bir başkan olmak üzere üç üye ve bir kâtipten ibarettir. Aynı zamanda belediye başkanı olan Hakkı Efendi, komisyon

⁶⁰ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul: Eren yayınları, 1993, 123.

⁶¹ *Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesi*, sene 1321, s. 84.

⁶² Çadircı, a.g.e., s. 262.

⁶³ *Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesi*, sene 1321, s. 84.

⁶⁴ Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihî, Göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001, s. 194.

⁶⁵ Ayşe Nükhet Adıyeke, Nuri Adıyeke, *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul: Babîali Kültür Yayınları, 2006, s. 219.

⁶⁶ Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, Ankara: T.T.K. Yayınları, 1986, s. 60.

başkanlığı görevini de yerine getirmektedir. Diğer üyeler, Sadık Efendi, Mahmut Rahmi Efendi'dir. Katib ise Mehmet Sadık Efendi'dir.⁶⁷

SONUÇ

Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti'nin ilk kurulduğu yıllardan 1903 yılına kadar sınırları defalarca değişikliğe uğramıştır. Cezayir-i Bahr-i Sefid'e en uzun süreli merkezlik yapan şehir Gelibolu olmuştur. 1849 yılında vilâyet merkezinin Rodos'a nakledildiği, ancak bu durumun fazla uzun sürmediği görülmektedir. 1864 vilâyet nizamnâmesi ile şeklen bazı değişikliklere uğrasa da Bahr-i Sefid Vilâyeti esas değişimi 1867 nizamnâmesinde yaşadı. Biga Sancağı'nın merkezi Kal'a-yı Sultaniye (Çanakkale) vilâyetin yeni merkezi olarak belirlenmişti. Biga merkezli Cezâyir-i Bahr-i Sefid'in diğer sancakları Rodos, Sakız ve Midilli'den meydana gelmekte idi. Kıbrıs, kısa bir süre sonra vilâyet sınırlarına tekrar dahil edildiyse de M.1877-1878 (R. 1293) Osmanlı - Rus savaşının kaybedilmesinden sonra savaş sonunda yapılan Ayastefanos antlaşmasının yürürlüğe girmesini engellemek amacıyla Kıbrıs adasının yönetimi İngilizlere bırakıldı. M. 1903 (H. 1321) tarihli Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti Sâlnâmesine göre vilâyet 4 sancak ve 12 kazadan meydana gelmektedir. Sancaklar: Rodos, Sakız, Midilli ve Limni'dir. Adaların elden çıkışına kadar bu idari yapılanmada bir değişiklik yapılmayacaktır.

XIX. yüzyılda Osmanlı yöneticileri, devleti çöküşten kurtarabilmek ve azınlıkların ayrılıkçı faaliyetlerini engelleyebilmek amacıyla idari alanda birçok reformlar gerçekleştirmişlerdir. Bu kapsamda azınlıklara, Osmanlı idaresinde söz sahibi olma hakkı verilmiştir. Bu durumda M. 1903 (H. 1321) tarihli Cezâyir-i Bahr-i Sefid Sâlnâmesi de azınlıkların Osmanlı idaresinde önemli görevler aldıklarını ve Müslümanlarla eşit şartlarda yaşadıklarını kanıtlayan önemli bir kaynaktır. Vilâyetin öneminden dolayı Osmanlı Devletinin vilâyetin idaresine üst düzey yöneticileri atadığı ve bu üst düzey yöneticilerin Müslüman olduğu görülmektedir. Ancak gayrimüslimlerin de yönetimde görev aldıkları ve Osmanlı idaresinin hoşgörüsü altında yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca vilâyette Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinin yeniliklerinin uygulandığı da görülmektedir.

⁶⁷ *Cezâyir-i Bahr-i Sefid Sâlnâmesi*, sene 1321, s. 84.

KAYNAKÇA

I. SÂLNÂMELER

Cezâyir-i Bahr-i Sefid Sâlnâmesi, sene 1287

Cezâyir-i Bahr-i Sefid Sâlnâmesi, sene 1293.

Cezâyir-i Bahr-i Sefid Sâlnâmesi, sene 1321

II. KİTAPLAR VE MAKALELER

ADIYEKE, - Ayşe Nühket - ADIYEKE, Nuri, *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul: Babıali Kültür Yayınları, 2006.

AFYONCU, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu I*, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2001

AĞANOĞLU, Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi, Göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001.

“Akdeniz” *Temel Britannica Ansiklopedisi*, c. 1, s. 62 – 64.

AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul: Eren yayınları, 1993.

ARMAOĞLU, Fahir *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1789-1914)*, Ankara: TTK Yayınları, 1999

AYOĞUZ, Şengül, “Cezayir- i Bahr-i Sefid Vilâyeti”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1989).

BAYRAK, Orhan, *Resimli Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, İstanbul:İnkılap Yayınları, 1999.

BOSTAN, İdris, “Kapudan Paşa”, *TDVİA*, c. 24, s. 354-355.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: T.T.K. Yayınları, 1997.

ÇELİKKOL, Zeki, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, Ankara: T.T.K. Yayınları, 1986.

ÇİÇEK, Kemal, “Kıbrıs”, *TDVİA*, c. 25, s. 374-380.

DAVİSON, Roderic H., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, çev. Osman Akınbay İstanbul: Agora Yayınları, 2005.

EMECEN, Feridun, “Gelibolu”, *TDVİA*, c. 14, s.1-6.

ENGELHARDT, *Tanzimat ve Türkiye*, çev. Ali Reşad, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara: TTK Yayınları, 1998.

KARAL, Enver Ziya, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IV, Ankara: TTK Yayınları.

KARPAT, Kemal - ZENS, Robert W., “I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamit’in Saltanatı (1876-1909)”, *Türkler*, c. 12, s. 873-888.

KUNERALP, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Ricalı (1839-1922)*, İstanbul: İsis Yayınları, 1999.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “Defterdar”, *TDVİA*, c. 9, s. 94-96.

ORTAYLI, İlber, “Tanzimat Devrinde İdari Yapı”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 1, s. 283-317.

_____ *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: T.T.K. Yayınları, 2000.

PAKALIN, Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1993.

PARLAK, Bekir, “Osmanlı Modernleşmesinde (1789-1839) Yönetimsel Reformların Merkez-Taşra Ekseninde Değerlendirilmesi”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı 31(Kasım 2006 – Ocak 2007), s. 113-135.

_____ “Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal -Yasal Gelişmeler ve Cumhuriyete Yansımalar. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı 11(Kasım 2001 – Ocak 2002). s. 37-49.

ÜNAL, Ayhan Afşin, “XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Cezâyir- i Bahr-i Sefid (Akdeniz-Ege Adaları ya da Kaptan Paşa Eyâleti)” *Türkler*, c. 9, s. 614-617.

Türk Hakimiyetinde Ege Adaları’nın Yönetimi, ed. Cevdet Küçük, Ankara: SAEMK Yayınları, 2002.

SEYİTTANLIOĞLU, Mehmet, “Yenileşme Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilatı” *TA*, c. 13, s. 561-579.

ŞAKİROĞLU, Mahmut, “Cezayir- i Bahr-i Sefid”, *Türkler*, c. 7, s. 500-501.

SHAW, Stanford J., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri”, *Türkler*, c. 12, s. 609-628.